

Oikeusministeriö
Kirjaamo: oikeusministerio@om.fi

Viite: Lausuntopyyntöne 28.8.2012 OM 3/61/2010

VAKAVAN VÄKIVALLAN UUSIMISTA SELVITTÄVÄN TYÖRYHMÄN ESITYS LAINSÄÄDÄNNÖN MUUTOKSIKSI

Lausuntonaan Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits) esittää seuraavaa:

Vakavan väkivallan uusimista selvittänyt työryhmä on tehnyt ansiokkaan ja monipuolisen selvityksen vakavaan väkivaltaan syyllistyneiden tilanteesta ja toimenpiteistä uusimisriskin vähentämiseksi. Uusimisriskin arvioinnin, kuntouttavien toimintojen ja valvonnan lisääminen vakavaan väkivaltaan syyllistyneillä pitkäaikaisvangeilla on tärkeä ja merkittävä asia.

Työryhmän esityksessä korostetaan kautta linjan arvioinnin merkitystä. Pitkäaikaisvankien kohdalla tehdään jo tällä hetkellä monenlaista arviointia. Koko rangaistukseen tuomittavien mielentila tutkitaan ja vaarallisuus arvioidaan aina ennen tuomiota. Vaarallisuus arvioidaan uudelleen, jos koko rangaistusta suorittava hakee ehdonalaiseen vapauteen. Jollei vankia päästetä ehdonalaiseen vapauteen, hänet sijoitetaan valvottuun koevapauteen kolme kuukautta ennen vapautumista. Elinkautisvangeilla arvioidaan vapauttamisen edellytyksiä sekä tehdään arvio riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen. Elinkautisvanki voidaan määrätä valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaista vapauttamista.

Työryhmä esittää monia toimenpiteitä, joista useat vaativat lisäresursseja. Työryhmä esittää, että uusimisriskiä arvioitaisiin nykyistä tarkemmin vähintään perustekomuotoisten väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoille sekä ensimmäistä kertaa henkirikoksesta tuomituille. Ryhmään kuuluvia vapautuisi vuositasona noin 777 (vuonna 2011). Koko tältä joukolta arvioitaisiin väkivaltariskiä, mutta tehostettu väkivaltariskin arviointi tehtäisiin viidesosalle, mikä tarkoittaisi 6 henkilötyövuoden lisäystä arviointikeskuksiin. Työryhmän esityksen mukaan lisäresursseja tarvittaisiin myös ohjelmityön tehostamiseen, mikä tarkoittaisi 15 ohjaajan lisätyöpanosta. Myös vapautumisen jälkeinen tiukennettu valvonta vaatisi lisäresursseja (6 henkilötyövuotta).

Työryhmän ehdottamat henkilöstön lisäykset ovat huomattavia. Rikosseuraamuslaitoksen hyvin tiukassa taloudellisessa tilanteessa mittava panostus kohdistuisi melko pieneen vankiryhmään. Työryhmän arvion mukaan panostuksen hyödyt saattaisivat kuitenkin jäädä melko vaatimattomiksi.

Olisiko lisäresurssia mahdollista käyttää muidenkin vankiryhmien hyväksi? Vertailun vuoksi voidaan mainita, että kaikista vangeista vain vajaa puolet ja rangaistusvangeista 63 % oli mukana toiminnoissa vuonna 2011. Vankien ajankäytöstä vain 9 % kohdistui muihin aktiivitoimintoihin, joihin sisältyvät mm. erilaiset kuntoutusohjelmat. Toimintoihin osallistuvien vankien määrä on vähentynyt viime vuosina. Vähäiseen toimintoihin osallistumisen syytä olivat mm. henkilöstöresurssien riittämättömyys, joidenkin vankiloiden toimintatilojen puute ja vankien moniongelmaisuus. Lisäresursseja tarvittaisiin siis kipeästi myös muiden vankiryhmien kuntoutuksen tukemiseen.

Sama koskee arviointikeskusten työtä esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmien laatimisessa. Valmistelussa olevissa lakiesityksissä (esimerkiksi laki valvotusta koevapaudesta tai yhdyskuntaseuraamuslainsäädännön kokonaisuudistus) esitetään arviointikeskuksille uusia työtehtäviä, vaikka ne ovat jo nykyisellään kuormittuneita. Kun käsillä olevassa ehdotuksessa esitetään lisäresursointia arviointikeskuksiin, olisiko resurssi hyödynnettävissä myös muita (kuin vakavaan väkivaltarikokseen syyllistyneitä) koskevassa arviointityössä ja työtaakan jakamisessa?

Niin kuin säätiö jo totesi, se pitää tärkeänä uusimisriskin arvioinnin, kuntouttavien toimintojen ja valvonnan lisäämistä vakavaan väkivaltaan syyllistyneillä pitkäaikaisvangeilla, mutta yhtä tärkeää, ellei tärkeämpää on se, että korkean väkivaltariskin omaaville vangeille järjestetään sekä rangaistusaikana, mutta erityisesti myös vapaudessa laadukkaita ja vetovoimaisia toiminta- ja kuntoutusohjelmia uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. On vakava puute, ettei yhteiskunta ole kyennyt järjestämään riittävässä määrin vankilassa väkivallan ehkäisyohjelmiin ja seksuaalirikosten ehkäisyohjelmiin osallistuneille jatkokuntoutusmahdollisuutta vapaudessa.

Työryhmän esityksessä lähdetään siitä, että koko rangaistusta suorittavilta poistuisi kokonaan mahdollisuus päästä ehdonalaan vapauteen. Koko rangaistuksen suorittamisen jälkeen tulisi kahden vuoden tiukennettu valvonta, joka olisi rangaistusluonteinen, ja josta voitaisiin päättää tapauskohtaisen arvion perusteella vasta lähellä vankeuden päättymisen ajankohtaa. Esityksen mukaan päätöksen valvonnasta tekisi hallintoviranomainen. Laillisuusperiaatteen mukaan tämällyyppinen lisärangaistus tulisi säätiön käsityksen mukaan kuitenkin käsitellä tuomioistuimessa, eikä sitä voida antaa hallintopäätöksellä. Valvonnan ehtojen törkeästä rikkomisen seuraamuksista päättäisi ehdotuksen mukaan kuitenkin tuomioistuin.

Koko rangaistusta suorittaville esitetään valvotun koevapauden muuttamista harkinnanvaraiseksi. Perusteena esitetään, etteivät edellytykset kaikkien vankien kohdalla täyty, eivätkä kaikki vangit halua valvottuun koevapauteen sen vaatavuuden takia. Samaan aikaan valvontaan esitetään tiukkoja sääntöjä (päihdeettömyys, lääkekäytön rajoitukset, liikkumisrajoitukset). Koevapauden toimintavelvoite voi kuitenkin olla hyvin vaatimaton, esimerkiksi vertaistoimintaan osallistuminen. Rangaistusaikainen koevapaus helpottaisi esitettyyn valvontaan siirtymistä ja valvontaan motivoitumista. Samoin vaatimatonkin toimintavelvoite voi edistää päihdeettömyyttä, joka valvonnassa olisi ehdoton. Ehdotuksessa esitetään, ettei toimintavelvollisuus automaattisesti kuuluisi valvontaan ja viitataan vaadittaviin kriteereihin ja niiden täyttymiseen. Mitkä vaadittavat kriteerit olisivat?

Valvonnan lisääminen sinänsä parantaa valvottavan mahdollisuuksia pitkäaikaisen tuen saamiseen, mikä osaltaan vähentää uusimisriskiä. Tämä koskee myös ehdonalaisvalvontaan tulevia. Valvonnan osalta olennaista on eri tahojen välinen yhteistyö. Yhdyskuntaseuraamustoimistot vastaavat valvonnan sisällöstä ja kunnat vastaavat muiden palvelujen järjestämisestä. Yhteistyö eri tahojen kanssa on keskeistä, jotta valvonnan tavoitteet saavutettaisiin. Säätiö pitää tärkeänä, että Rikosseuraamuslaitoksella olisi erityisesti yhteistyökumppaneiden kanssa käytävään verkostotyöhön kokopäiväisesti nimettyjä ja koulutettuja työntekijöitä, jotka voisivat toimia yhteistyön koordinaattoreina ja varmistajina.

Työryhmä ehdottaa, että vakaviin tai toistuviin väkivaltarikoksiin syyllistyneitä korkean tai keskikorkean riskin vankeja sijoitettaisiin ainakin viiteen eri vankilaan, joihin myös ohjauksen lisäresurssit kohdennettaisiin. Esitetyn ohjelmatoiminnan onnistumiseksi onkin tärkeää keskittää vankien sijoittelu tiettyihin vankiloihin. Kun valtaosalla on päihteisiin liittyvää ongelmaa, tulee päihdekuntoutuksen olla keskeisessä asemassa rangaistusaikana ja kaikkia sen toimintoja. Terapiamuotojen vaikuttavuudesta väkivaltaisten vankien uusimisriskin pienemiseen tulee vuoden lopussa tietoa Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksessa tekeillä olevasta selvityksestä.

Rikosseuraamuslaitoksen 1.5.2012 julkaistussa tilastossa lähes puolella naisvangeista pääririkoksena on väkivaltarikos. Monet naisvangeista ovat ensikertalaisia. Naisvangit jäävät kuitenkin työryhmän esityksessä hyvin pieneen rooliin, eikä heidän erojaan tai erityistarpeitaan miesvankeihin verrattuna ole huomioitu. Naisvangeista suuri osa on sekä väkivallan tekijöitä että väkivallan uhreja, jotka tarvitsevat kuntoutuakseen apua trauman työstämiseen molemmista näkökulmista. Ohjelmatoiminnan suunnittelussa tulee ottaa huomioon mahdollisuus, että kohderyhmään voi kuulua myös naisia, ja että heidän erityisiin kuntoutustarpeisiin asianmukaisesti vastataan.

Hiukan ristiriitainen kuva jää siitä, kuinka luotettavana väkivaltariskin arviointia voidaan pitää. Vaikka arviointimenetelmät ovat "entistä luotettavampia", niillä on silti rajoituksensa. Samoin todetaan, että vankeusajan käyttäytymisellä ei voida luotettavasti ennustaa käyttäytymistä vapaudessa.

Työryhmä esittää arviointia varten käyttöön otettavaksi kokeilussa olevaa ARAT-arviointityökalua. Työkalun käyttöönotto ei aiheuta lisäresurssien tarvetta, koska yhden arvion teko kestää 15-20 minuuttia. Rikosseuraamuslaitoksessa keväällä 2012 laaditussa selvityksessä Vankitilojen luokittelusta valvonnan

intensiivisyyden mukaan' viitataan samaiseen ARAT-arvioon. Selvityksen mukaan työkalu "ei sinällään sovellu tuomittun laitosturvallisuuden yksilötasoiseen arvioimiseen", vaan siihen olisi lisättävä muuttujia, kuten yhteiskuntaan kiinnittyminen. Yhteiskuntaan kiinnittyminen on apukysymyksissä nähty mm. perhe- ja sosiaalisina suhteina, asumisena sekä työmarkkinoista osallisuutena. Nämä ovat siis osaltaan ns. suojaavia tekijöitä, joilla vähennetään väkivaltaisen käyttäytymisen todennäköisyyttä. Säätiö kiinnitti vankitilojen luokittelua koskevassa lausunnossaan huomiota siihen, että esitetyllä tavalla tehty arvio yhteiskuntaan kiinnittymisestä ei välttämättä anna relevanttia tietoa tai nosta näkyviin kaikkia suojaavia tekijöitä. Myös käsillä olevassa esityksessä todetaan, ettei uusimisriskiä voida pätevästi arvioida ARAT:lla yksittäistapauksissa, vaan olennaisempaa tietoa saadaan rangaistusajan suunnitelmasta riski- ja tarvearviolla täydennettynä.

Rikosseuraamuslaitoksen arviointikokonaisuustyöryhmän ehdotusten mukaan vangeille tehtäisiin perusarvion lisäksi täydentäviä arvioita rangaistusaikana. Täydentäviin arvioihin otettaisiin monipuolisesti tietoja työ- ja toimintakyvyn arvioista sekä terveydenhuollon tietoja, uusimisriskiryhmään kuuluvilla lisäksi mm. turvallisuuteen liittyviä tietoja. Vangeille määrättäisiin vastuutyöntekijä, joka tapaisi vankia ja osallistuisi myös vankila-aikaiseen työhön, vähintään nivelvaiheissa. Arviointikokonaisuustyöryhmä ehdottaa pitkäaikaisvangeille 'paalutuksen' käyttöä, jolloin vanki kokeilisi rangaistuksen loppuvaiheessa avolaitossijoitusta lyhyen aikaa. Sijoituksen onnistumista arvioitaisiin ja sijoituksen onnistuessa vanki voitaisiin sijoittaa uudelleen avolaitokseen. Käytettävissä olevien tietojen perusteella säätiö pitää arviointikokonaisuustyöryhmän esityksiä hyvinä ja toteutuessaan ne parantaisivat arviointityötä merkittävästi. Vastaavaa panostusta tarvittaisiin myös itse ohjelmatyöhön ja sen kehittämiseen vastaamaan kehittyvän arviointityön odotuksiin ohjelmatyöltä. Avolaitossijoitusten kokeilu pitkäaikaisvangeilla valmentaisi heitä siviilielämään ja palvelisi vaiheittaista vapautumista.

Säätiö korostaa, että seksuaalirikoksesta tuomittujen hoitona psykososiaalinen hoito ensisijainen ja lääkkeellinen hoito vasta, jos psykososiaalinen hoito ei ole riittävää.

Haluamme herättää myös vakavan kysymyksen siitä, onko pakollinen antabus-hoito puhallustestien kanssa riittävää hoitoa valvonnassa olevalle? Antabus-hoidon merkitys päihdetyössä sekä alan tutkimuksessa on todettu varsin vähämerkitykselliseksi ja rajatuksi. Päihdehoidossa vaikuttavampaa ja laaja-alaisemmin positiivisia vaikutuksia saadaan psykososiaalisilla menetelmillä. On myös syytä ottaa huomioon lääkehoidon tunnetut haittavaikutukset.

Jukka Mäki
Toiminnanjohtaja

Marjatta Kaurala

Marjatta Kaurala
Asiamiessosiaalityöntekijä